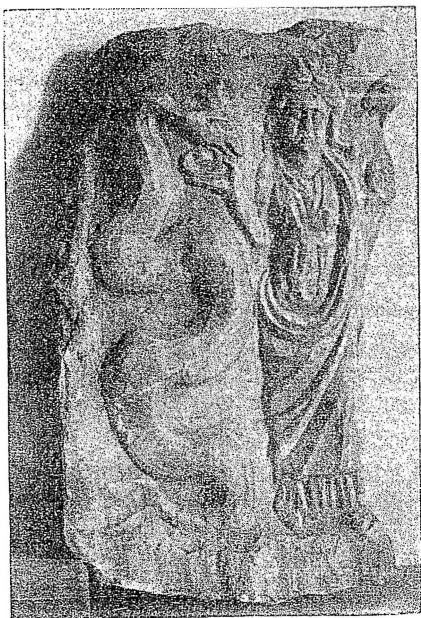

РЕЉЕФ ХИГИЈЕЈЕ ИЗ ОКОЛИНЕ ВЕЛЕСА.

У лето 1931. год. од деловоје општинског из Доњег Томислављева (раније Караслара) — срез велешки — добили смо рељеф, чију слику доле доносимо. — На мермерној плочи вел. 34 см., шир. 21 см., дебљине 5 см., приказана је еп фасе одрасла и снажно развијена женска прилика са огртачем, који иде преко левог рамена и, остављајући целу горњу половину тела непокривену, спушта се у наборима до испод колена. Испод огртача је кошуља, која стиже до самих стопала. Коса на врх главе сплетена у облику круне уздигнута, док са стране спуштене витице падају на рамена. У десној уздигнутој руци држи суд са некаквим округлим плодом и пружала једној огромној змији, која се уздиже из доњег левог угла, па, и ако изувијано, испуњава скоро целу висину рељефа. Положај змијине главе дат је мало невешто: у место да јој глава додирује суд, из кога треба да узме храну, она је прешла преко суда на десно, те изгледа као спремна на ујед; а да она припада роду отровница, види се по маломе ропчићу на врх главе. Од рељефа недостаје један део са десне стране. Али по шаци и змијиној глави, који су овде сачувани, можемо са пуно вероватноће закључити, да је ова страна била потпуно истоветна са левом. И овде је змија, која треба да узме храну из суда, само је ова још више уздигла главу, те је растојање између ње и суда постало још веће.

Из свега напред изложеног, а нарочито имајући у виду змије као атрибуте, ми смо у стању без многог двоумљења погодити, да наш рељеф представља Хигијеју. — Хигијеја припада оној групи божанстава, у којима се персонифицирају апстрактни појмови (код нас Св. Недеља, н.пр.). Она је здравље тела и душе, уздигнуто на ступањ божанства. Не зна се тачно када је она постала божанство. *Thraemer* у *Roscher. Myth. Lex.* (2776 ff.), а тако исто и *Körte* (*Athen Mitt* XVIII, 250.) сматрају Хигијеју као продукт Асклепијевог култа. Међутим овоме схватању могу се учинити тешке примедбе. Јер, ако је Хигијеја продукт Асклепијевог култа, онда би и место постања култа Хигијеиног стајало у тесним везама са местом култа Асклепијевог, а то ни у ком случају не одговара фактима. Шта више, многе ствари говоре за самосталан положај наше богиње. Култ Асклепиоса дошао је у Атину око 420. године (*Reuner Rh. Mus.* XLIX, 313 f.), и ту се Хигијеја помиње одвојена од Асклепиоса и његових сродника. Отуда ће *Usener* (*Götternamen* 167 f.) имати право кад тврди, да је Хигијејино порекло Атина. За *Usener*-ово схватање говори чињеница да је, као што показује Еуфрониусов натпис (CIA IV, 154; упор. *Wolter*-ово *Athen. Mitt.* XVI, 154. и *Körte* ebd. XVIII, 249 f.), Хигијеја још у доба пелопонеских ратова обожавана у Атину, дакле у доба када је тамо Асклепиос још био непозната и непризната величина. Није, дакле, могуће тачно рећи када је Хигијеја постала самостална богиња. Морамо се задовољити констатовањем да је то у V веку била већ свршена ствар. На новцима из Метачонта, који припадају III периоду (400—350. пре Хр.) види се на аверсу глава младе жене са натписом: *HYGIEIA* (*Head: Historia numorum*, стр. 77). А кад је већ Хигијеја примљена на Олимп као богиња здравља, природно је, да је дошла у ближи однос са Асклепијем: код неких писаца

Сл. 1. — Рељеф хигијеје из Д. Томислављева

Асклепијус је отац Хигијејин, а код других (*Oldenberg: Sacra Corinthio*) је муж. Чешће пута Хигијеја има за мужа Хермеса. Углед Хигијеје, као богиње здравља, временом све више расте; она се једина помиње поред Асклепијуса. Њих двоје имађаху у Атини једног свештеника (CIA 4896.); при јавним жртвама само се њих двоје изрично помињу, док се о осталим божанствима овога круга само уопште говори. Атински лекари морали су два пута годишње приносити јавне жртве Асклепијусу и Хигијеји. Овако је било и у другим местима: многобројне култне слике нађене у Мегари, Елатеји, Пергаму итд. престављају заједно Асклепијуса и Хигијеју. — У римско доба углед Хигијеје је само порастао, јер се њен лик и овде појављује на новцима. где је замењена са римским божанством SALVS престављена како стојећи или седећи држи у рукама суд, из кога храни змију, која се уздиже са једнога олтара. Овај начин престављања Хигијеје нарочито је чест на новцима Флавијеваца и Антонина: на бронзаној медаљи Хадријановој, на ауреусима Нероновим, Макринусовим, Трајановим и Нумеријановим, на сестерцу А. Пијуса и Фаустине II, на асу Хадријановом итд. (*Bernhart: Handbuch der Münzkunde, Tafel LXVIII и LXIX*). Као SALVS GENERIS HVMANI на новцима Галбе и Трајана држи крму у руци и приноси жртву на једном олтару, или, као на новцима Комодовим и Каракалиним, једном руком држи скиптар, који обавија змија, док другом диже заробљеника (*Ibid.* стр. 99). Под именом SALVS Хигијеја припада ономе маломе кругу легенди на новцима, које су се задржале и после увођења хришћанства, те је налазимо на новцима Магнецијуса и Олибријуса.

Што се тиче пластичког престављања Хигијеје у уметности, оно почиње још у V веку. У почетку даваху уметници Хигијеју као високу и снажну девојку, оличење здравља. Но са променом њенога положаја и односа иду упоредо и промене у њеном престављању: ако је пре била самостална и снажна богиња, касније, постајући ћерком Асклепијусовом, њена слика се мења у младу, витку и нежну девојку. Од III века овакав начин престављања Хигијеје постаје дефинитиван и за доцнија времена. Само на најстаријим скулптурама и рељефима Хигијеја је огрнута једино простим дорским огртачем, иначе (као и наша богиња) има увек двоструку одећу. Пошто је богиња здравља, дат јој је као атрибут змија,¹ којој Хигијеја пружа храну или пиће из једнога суда.

Наш рељеф је нађен на „Градишту“ у атару села Доњег Томислављева, нешто западно од самога села, а у непосредној близини рушевина старогa Велеса (Bylazora).

Мил. Кокић

¹ Змија је обожавана као познавалац лековитих снага Мајке Земље.

РУШЕВИНЕ СВ. НИКОЛЕ, У КОМПЛЕКСУ ГРАЂЕВИНА МАНАСТИРА СВ. АРХАНЂЕЛА, КОД ПРИЗРЕНА

Г. Др. Рад. Грујић публиковао је већ главне резултате ископавања Светих Арханђела код Призрена.¹ Како је и снимак основе велике цркве већ издат,² то остаје да се каже неколико речи о цркви Св. Николе, која може да буде од особитог интереса за проучавање наше архитектуре из краја XIV века.

Основа цркве има облик уписаног крста са јако рашчлаћеним источним делом, коме је додан кратак травеј између издуженог источног крака и апсиде. Бочни сводови под кубетом ослањали су се са западне стране на зид, а са источне на стубове, од којих је јужни још, знатним делом, на

¹ Гласник Скопског Научног Друштва, III, стр. 238 и даље.

² Снимак арх. П. Поповића у М. Васић, Жича и Лазарица, сл. 74.